

Dėl ateities teisės laboratorijos sprendžiamos problemos, tikslo ir uždavinių

Ateities Teisės, Etikos ir Intelektualiųjų Technologijų Integralumo Studijos yra būtinos siekiant užtikrinti teisės mokslo ir profesijos suderinamumą su esamais ir būsimais visuomenės poreikiais.

Intelektualiosios technologijos yra tapusios neatsiejama teisės, etikos ir bendros visuomenės gerovės diskurso dalimi. Nekelia jokių abejonių tai, kad precedento neturinti ketvirtoji pramonės revoliucija iš esmės keičia kiekvieną asmens veiklos aspektą, sandorius ir santykius¹. Technologijų plėtra įrodė esanti sėkmės istorija visose žmogaus veiklos srityse – nuo minties iki realizavimo veiklų. Tačiau ši plėtra lemia ir egzistencinę riziką, apie kurią atviru laišku įspėjo daugiau kaip 8000 praktinės ir mokslinės veiklos lyderių iš ekonomikos, teisės, filosofijos, kibernetinio saugumo, formaliosios metodikos ir, žinoma, iš įvairių dirbtinio intelekto sričių². Iš tiesų, vienam naratyvui aukštinant didžiausius technologinius pasiekimus, kitas įspėja apie didžiausias technologinės priklausomybės grėsmes ir galimus posthumanizmo scenarijus³.

Žinoma, teisė ir institucinė sąranga taip pat yra šių pokyčių centre. Precedento neturinti technologijų plėtra iššaukė ir precedento neturinčius teisinius iššūkius. Dirbtinio intelekto sistemų plėtra; eksponentiškai augantys duomenų kiekiai ir galimybės juos saugoti ir apdoroti; sparčiai besivystančios informacinės, autonominės ir/ar robotinės technologijos; bei kiti veiksniai iš esmės keičia visuomenės gerovės sampratą, reikalauja naujo požiūrio į valstybės institucijų santvarką ir teisinių santykių reguliavimo metodus ir procesus.

Industrie 4.0 darbo grupė aiškiai konstatavo, kad *“esamas reguliavimas taip pat turės būti pritaikytas atsižvelgiant į naujas inovacijas”*⁴, tokiu būdu reikalaujant iš technologijų vystytojų ne tik laikytis teisės aktų, tačiau ir reikalaujant naujų reguliavimo modelių, kurie skatintų tvarią technologijų plėtrą. Europos Komisijos užsakymu atlikta RoboLaw studija⁵, sprendusi klausimą *“ar robotikos technologijų keliamos problemos reikalauja naujo reguliavimo, ar gali būti išsprendžiamos pagal esamą teisę”*, taip pat patvirtino naujo technologijų reguliavimo poreikį. Tad pritartina požiūriui, jog esamas linijinis reguliavimo modelis neužtikrina tvarios technologijų plėtros, ir todėl šalia technologijų teisės būtina tirti ir diegti teisės technologijų bei teisės technologijose alternatyvas⁶. Akivaizdu, kad tiriant kaip suderinti reguliavimą ir technologijas, yra būtina peržiūrėti pamatines egzistuojančio reguliavimo modelio nuostatas.

Šiame kontekste pažymėtina, kad reguliavimo problematika apima sudėtingą laisvės ir kontrolės priešpriešą⁷. Kuo daugiau kontrolės, tuo mažiau laisvės ir, kaip yra pastebėję Frey ir Ramser⁸, mokslas nėra atsakęs į klausimą – o kur yra reguliavimo ribos? Perteklinis reguliavimas nepagrįstai mažina demokratinės visuomenės pagrindą - laisvę. Tad pagrindinis iššūkis reguliuotojams yra subalansuoti laisvę ir kontrolę taip, kad būtų maksimizuota asmeninė ir bendra visuomenės gerovė, skatinama naudinga ir slopinama žalinga elgsena⁹.

¹ K. Schwab, *The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond*, (World Economic Forum, 2016-01-14), <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond>, accessed 2017-05-02.

² *Research Priorities for Robust and Beneficial Artificial Intelligence. An Open Letter.* <https://futureoflife.org/ai-open-letter> (accessed 2017-05-02).

³ B.B. Hughes, D. Bohl., et al., 'ICT/Cyber benefits and costs: Reconciling competing perspectives on the current and future balance', *Technological Forecasting & Social Change* 115 (2017) 117–130.

⁴ H. Kagermann, W. Wahlster, et al., *Recommendations for Implementing the Strategic Initiative INDUSTRIE 4.0.* (National Academy of Science and Engineering, 2013)

⁵ See footnote 2, p.8

⁶ R. Leenes, F. Lucivero, 'Laws on Robots, Laws by Robots, Laws in Robots: Regulating Robot Behaviour by Design', *Law, Innovation and Technology* (2014) 6(2) LIT 194–222.

⁷ Coglianese, C. and Mendelson, E. (2010). Meta-Regulation and Self-Regulation (2010). In Cave M., Baldwin, R., Lodge, M. (Eds.) (2010). *The Oxford Handbook on Regulation*; - U of Penn Law School Public Law Research Paper, No. 12-11; - U of Penn Inst for Law & Econ Research Paper, No. 12-06

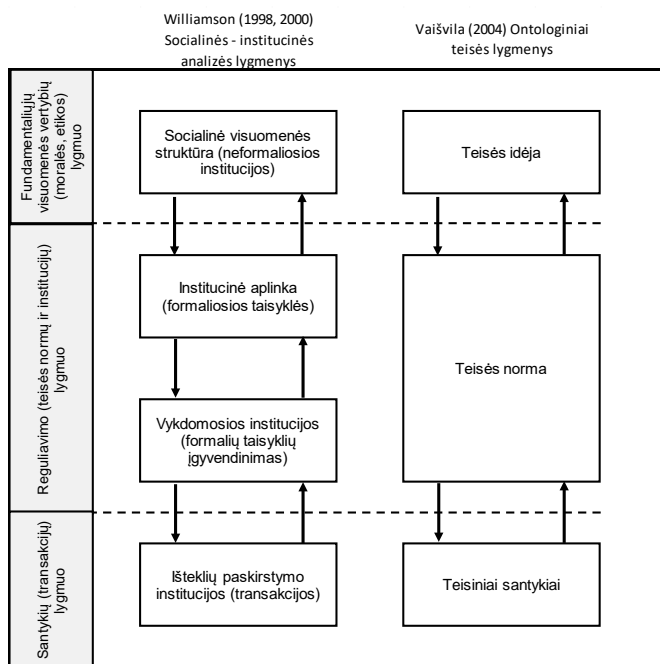
⁸ Frey, B. S., Ramser, H. J. (1983). Where are the Limits of Regulation? *Diskussionsbeiträge, Serie A: Volkswirtschaftliche Beiträge*, Fakultät für Wirtschaftswissenschaften und Statistik, Universität Konstanz, No. 181

⁹ Hertog den, J. (2010). *Review of Economic Theories of Regulation.* - Discussion Paper Series, No. 10-18. Utrecht School of Economics. Tjalling C. Koopmans Research Institute, pp. 1-59

Dar Pigou¹⁰ įtvirtino požiūrį, kad reguliuotojo įsikišimas yra reikalingas *tik* ten, kur neveikia laisva rinka ir *tik* tam, kad pašalinti šiuos rinkos trūkumus. Iš tiesų, reguliavimo poreikio analizėje yra įprasta atlikti du vertinimus prieš įsikišant į laisvą rinką. Pirmuoju yra vertinamos laisvos rinkos neveikimo priežastys. Jas nustatčius, antruoju vertinimu yra ieškoma kokio pobūdžio ir masto reguliavimas galėtų sumažinti šių priežasčių neigiamą poveikį.

Akivaizdu, kad reguliavimo poreikis, atsirandantis iš visuomenėje vykstančių individualių santykių, tuo pačiu yra ribojamas tam tikrų fundamentaliųjų tos visuomenės vertybių (laisvės, gyvybės, nuosavybės ir kt.), tuo pačių apibrėžiančių reguliuotojo diskrecijos ribas. Atitinkamai, technologinės plėtros reguliavimo poreikio ir priemonių parinkimo analizė yra galima naudojant konceptualų Williamson¹¹ socialinės – institucinės analizės modelį. Šis modelis iš esmės yra tapatus ontologinių teisės lygmenų koncepcijai, aprašytai Vaišvilos¹². Abiem atvejais, aukščiausias (pradinis) teisės lygmuo yra teisinė idėja, kuri virsta į teisės normą (antrasis lygmuo), o teisės norma į teisinius santykius (trečią lygmenį). Vėliau šis procesas, kaip ir Williamson modelyje, gali judėti priešinga linkme – nuo teisių santykių teisinės idėjos kryptimi.

Pagal šį suvokimą, reguliavimo poreikis ir priemonių pasirinkimas yra santykinai veikiamas iš dviejų pusių. Viena vertus, konkrečios teisės normos yra teisinės idėjos pasekmė, kai reguliavimo poreikis yra iššaukiamas aukščiausio lygio institucijų (fundamentaliųjų visuomenės vertybių). Kita vertus, procesui judant priešinga linkme nuo teisių santykių link teisės idėjų, konkrečios taisyklės tampa konkrečių teisių santykių pasekmė. Ir tai yra normalus ir įprastas ciklas, nes teisiniai santykiai evoliucionuoja ir inovuoja, keičiasi socialinė aplinka ir vertybės, todėl kažkada iš teisinės idėjos lygmens atėjusios taisyklės nebeužtikrins efektyvaus reguliavimo. Šis konfliktas natūraliai verčia keisti teisės normas, kas savo ruožtu keičia ir teisės idėjas. Tai yra, teisė taip pat inovuoja ir pasiūlo kitokį, patikimesnį tų pačių santykių tvarkymo modelį. Šis teisės atsinaujinimo procesas turėtų užtikrinti nuolatinį faktinės socialinės būties ir teisės suderinamumą. Grafiškai šiuos virsmus galima palyginti taip, kaip pateikta 1 paveiksle:

1 pav. Socialinės analizės ir ontologinės teisės lygmenų palyginimas
Šaltinis: Williamson (1998, 2000) ir Vaišvila (2004)

Tad technologinės evoliucijos problematika peržengia teisinio reguliavimo ribas. Pokyčiai veikia visas socialines institucijas ar teisės ontologijos lygmenis – nuo teisės idėjos (etikos, moralės, fundamentaliųjų visuomenės vertybių), teisės normų (reguliavimo institucijų santvarkos) iki teisių santykių (šiuo atveju – intelektualinių technologijų kontekste).

¹⁰ Pigou, A. C. The Economics of Welfare. 1932

¹¹ Williamson, O. E. (1998). Transaction Cost Economics: How It Works; Where It Is Headed. De Economist, Vol. 146, No. 1, pp. 23–58; Williamson, O. E. (2000). The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead. Journal of Economic Literature, Vol. XXXVIII, No. 3, pp. 595-613

¹² Vaišvila, A. (2004). Teisės teorija. Vilnius: Justitia

Šiame kontekste išskirtina etikos problemų sritis, kuri taip pat yra susidūrusi su dideliais dirbtinio intelekto, robotikos ir kitų technologijų plėtros iššūkiais. Tarpdisciplininę technologijų etikos sritį tyrinėjantys mokslininkai vis dar nėra išsprendę gyvybiškai svarbaus klausimo kaip įdiegti etikos normas į intelektualiąsias technologijas, bei nėra atsakę į klausimus dėl moralinio autonominių sistemų, gebančių priimti ir pagrįsti moralius sprendimus, statuso. Tokių technologijų vystymasis neabejotinai keičia ir keis visą visuomenės santvarką, tačiau šių technologijų moralinio statuso ir etikos klausimų tinkamas suvokimas turi ypatingos svarbos.

Autonominės, robotinės ar intelektualiosios sistemos gali savarankiškai bendrauti ar kitaip turėti santykį su žmonėmis. Pavyzdžiui sveikatos priežiūros robotai gali padėti žmonėms, bendrauti su jais ir stebėti jų sveikatą. Tuo tarpu autonominiai ginklai gali patys priimti žmones naikinančius sprendimus. Dar kitos išmaniosios, autonominės ar robotinės technologijos gali būti naudojamos darbui, sekimui ar švietimui. Žmonių ir technologijų sąveika darosi vis labiau visaapimanti ir sudėtinga, tad nesant aiškių moralinių, etikos ir teisinių ribojimų, šios technologijos gali būti ir itin žalingos visai visuomenei. Pažymėtina ir tai, kad intelektualiosioms technologijoms išsivysčius iki moralaus agento lygmens, su tuo neatsiejamai gali būti keliamas ir šių technologijų pripažinimo teisės subjektu bei atitinkamų teisių jiems pripažinimo klausimai. Iš čia kyla ir vienas didžiausių iki šiol neatsakytų etikos srities klausimų – ar intelektualios technologijos gali būti laikomos moraliai agentais, galinčiais priimti ir pagrįsti moralius sprendimus, o jei ne – ar galime šias technologijas prilyginti pažeidžiamoms būtybėms, su kuriomis gali būti elgiamasi amoraliai (atitinkamai smerkiant ir draudžiant tokias veiklas).

Todėl siekiant tvaraus technologinės plėtros reguliavimo yra būtina tirti ne tik technologijų poveikį socialiniams santykiams, tačiau ir vystyti technologijų etikos, moralės ir poveikio fundamentaliosioms visuomenės vertybėms problematikos suvokimą.

Šią trilypę analizę apsunkina tai, kad vykstanti technologinė evoliucija neturi istorinio precedento, o tai riboja ateities teisinio reguliavimo tyrimų metodų pasirinkimą. Atitinkamai ši tyrimų sritis reikalauja ne tik atskleisti etikos, reguliavimo institucijų santvarkos, teisinių santykių teorines nuostatas. Ateities teisės tyrimai intelektualijų technologijų kontekste reikalauja ir naujo, daugiadisciplininio požiūrio į teisinio reguliavimo galimybių ir poveikio prognozavimo metodus. Taigi subalansuota ir tvari technologinė plėtra yra sudėtinga mokslo problema, o technologijų teisės ir etikos problematika yra daugiadisciplinė, apimanti filosofijos, technologijų, teisės, ekonomikos ir kitų mokslo šakų tyrinėjimų sritis.

Dėl to Ateities teisės laboratorijos sprendžiama **mokslinė problema**: kaip reguliuoti ateities technologijų plėtrą, kad nepažeidžiant fundamentaliųjų visuomenės vertybių būtų didinama visuomenės gerovė?

Atitinkamai šio projekto **tikslas** yra sukurti teisės srities, studentų, tyrėjų bei mokslininkų tinklą ir tobulinti jų mokslinę kvalifikaciją, o taip pat skatinti tarptautinius mokslinių idėjų mainus, vykdant tarpdisciplininius ateities technologijų etikos ir teisės tyrimus, bei jų pagrindu kuriant ateities technologijų teisinio reguliavimo gaires ir modelius, kurie skatintų technologijų plėtrą, nepažeidžiant fundamentaliųjų visuomenės vertybių ir didintų visuomenės gerovę.

Siekiant tikslo bei iškeltos mokslinės problemos sprendimo, veikiant tarpdisciplininėse studentų, tyrėjų bei mokslininkų grupėse bus siekiama išspręsti šiuos **uždavinius**:

1. Atskleisti ateities technologijų etikos ir teisės transformacijų teorines nuostatas ir problematiką visose teisės ontologijos lygmenyse bei parengti šios problematikos tyrimų metodologiją
2. Pagrįsti ateities technologijų teisinio reguliavimo gaires, kurios nepažeidžiant fundamentaliųjų visuomenės vertybių didintų visuomenės gerovę
3. Parengti ateities technologijų etikos ir teisės studijų modulius bei kvalifikacijos tobulinimo gaires
4. Skatinti tarptautinius mokslinių idėjų, tyrėjų ir studentų mainus sudarant specializuotą ateities technologijų etikos ir teisės studentų ir tyrėjų tinklą.

Prisijunkite prie mūsų!

Pagarbiai,

Dr. Paulius Astromskis